

ПЕЧЕРА АЛАДДІНА

Народ Франції, повставши 1789 року, захопив Бастилію — в'язницю, що являла собою символ жорстокості правителів країни. Коли 2014-го повстання здійснювали українці, вони захопили Межигір'я — президентський палац, який був символом жадібності керівників країни. Обшир власності охоплював водяні сади, поле для гольфу, новогрецький монастир, мармурового коня, розмальованого краєвидами Тоскани, зграю страусів, окрему територію для полювання на диких кабанів, а ще — п'ятиповерхову дерев'яну «хатинку», де колишній президент країни Віктор Янукович дав волю своєму захопленню надмірним і вульгарним.

Усі знали, що Віктор Янукович корумпований, але ніхто досі не бачив, наскільки він був багатий. Статки простих українців не зростали роками, а він назбирав добра вартістю в сотні мільйонів доларів, як і його найближчі приятелі. Він мав більше грошей, ніж йому могло знадобитися, більше скарбів, ніж кімнат, де міг їх тримати.

[Купить книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Усі керівники держав мають палаци, але зазвичай ті маєтки належать уряду, а не особам. У рідкісних випадках — скажімо, як із Дональдом Трампом, — коли палаци є приватними, вони зазвичай набуті ще до того, як політик став президентом. Янукович же побудував свій маєток, поки жив на державну заробітну плату, чому, власне, протестувальники й посунули дивитися на його гігантський будинок. Вони чудувалися з величі головної будівлі, фонтанів, водоспадів, скульптур та екзотичних фазанів. Це був храм несмаку, собор кітчу, утілення надміру. Заповзяті місцеві жителі здавали відвідувачам в оренду велосипеди. Ділянка була така величезна, що оглянути її всю і не втомитися було неможливо, тож революціонерам знадобився не один день, щоб дослідити всі її закутки. Гаражі нагадували печеру Аладдіна із золотими скарбами, частина з яких, можливо, була безцінна. Протестувальники викликали кураторів Національного художнього музею України, щоб ті забрали майно, поки його не пошкодили, аби зберегти для нації і згодом виставити напоказ.

Там були гори позолочених свічників, на стінах висіли численні портрети президента. Були статуї грецьких богів і вигадлива східна пагода, вирізьблена з бивня слона. Були ікони, десятки ікон, антикварні рушніці й мечі, а ще сокири. Був сертифікат, що проголошував Януковича «мисливцем року», і документи, які вказували, що на його честь названо зірку, а ще одну — на честь його дружини. Декотрі речі були виставлені разом із картками чиновників, які подарували їх президенту. Усе це було даниною правителеві — авансами, що гарантували прихильність

Януковича до дарувальників, а отже, останні могли й далі проводити свої оборудки та наживатися на них.

Україна, мабуть, єдина країна на землі, яка після багаторічного обкрадання сп'янілим від жадоби негідником виставила прилюдно плоди нищого смаку його та його посіпак у вигляді об'єктів захопливого концептуального мистецтва — *objets trouvés*, що випадково знайшлися в президентському гаражі. Ніхто з людей, які стояли зі мною в черзі до того музею, здавалося, не знав достеменно, пишатися цим чи соромитися.

Усередині музею, за окремою вітриною, лежав старовинний фоліант із позначкою, що це дарунок від податкового управління. То була копія *Апостола* — першої надрукованої в Україні книги, яких, мабуть, донині лишилося всього-на-всього сотня. Чому податкове управління вирішило, що його належить дарувати президентові? Як воно могло собі це дозволити? І чому управління взагалі дарувало президенту щось таке? Хто заплатив за це? Ніхто не знав.

Посеред купи кераміки низького ґатунку невідь-звідки вигулькнула вишукана ваза Пікассо. Серед сучасних ікон принаймні одна датувалася чотирнадцятим століттям і мала ту саму пласку перспективу, яка ціле тисячоліття надихала православних.

На столах для експонатів, поряд із бурштиновим портретом Януковича та ще одним, викладеним з українських зернових культур, були російські пейзажі дев'ятнадцятого століття вартістю мільйони доларів. У зашкленій шафці виднілися сталеві серп і молот, що їх колись подарувала Йосипу Сталіну комуністична партія України. Як

вони опинились у Януковича? Може, президент просто не мав іншого місця для них?

Натовп ніс мене від кімнати до кімнати; в одній було повно картин із жінками, здебільшого роздягненими, в оточенні повністю вбраних чоловіків. Поки дійшло до кінця, я вже був надто знесилений, щоб щось завважити про почепленого на стіну оббілованого крокодила чи захоплюватися зашкленними шафами, де лежали одинадцять рушниць, чотири мечі, дванадцять револьверів і спис. Зазвичай у музеї першими мені відмовляють ноги. Цього ж разу — мозок.

А втім, народу щодалі більшало, і черга від воріт до самої дороги не зменшувалася кілька днів. Люди в ній здавалися веселими, потроху просуваючись уперед, поки не зникли за декоративним фронтоном музею. Коли вони з'являлися знову, їхні обличчя були мертвотно-бліді. Біля виходу розмістили книгу для відгуків. Хтось у ній написав: «Скільки ж треба одній людині? Жах. Мене нудить».

І це був лише початок. Ті післяреволюційні дні були в хорошому сенсі слова беззаконні, бо жодна особа в уніформі не перешкоджала тобі задовольняти цікавість. Отож я скористався ситуацією, вдираючись до таємних сховків старої еліти. Одна поїздка завела мене в Сухолуччя, розташоване в серці лісу під Києвом. Пекло сонце, і над асфальтом дороги, яка бігла далі й далі в гущавину дерев, з'являлися міражі. Антон, мій приятель-водій, який, перш ніж долучитися до революції, керував власною ІТ-компанією, зупинив автівку перед брамою, зійшов з дороги у підлісок, пововтузився там і простягнув руку зі своєю знахідкою.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

— Ключ до раю, — криво посміхнувся він.

Тоді відчинив ворота, повернувся за кермо й повів авто вперед.

Праворуч від нас мерехтіло Київське водосховище, де із запруджених вод Дніпра, де-не-де поцяткованих заростями очерету, утворилося закрите море. Далі йшла вузьенька гребля через ставок біля маленького елінгу з пірсом. Довкола дерев'яних будиночків на невеликих плавучих островах метушилися качки. Нарешті Антон зупинив авто на під'їзді перед двоповерховим дерев'яним маєтком. Саме сюди Янукович приїздив на відпочинок зі своїми друзями і щораз новими дівчатами.

Антон із донькою навідалися сюди одразу після втечі президента зі столиці в лютому 2014 року. Проїхавши тією самою рівнесенькою дорогою, він сказав поліціантам біля воріт, що прибув від революціонерів. Ті дали йому ключ і дозволили проїзд. Зупинившись перед маєтком, Антон захоплено взявся розглядати його, а ще — порослі старими деревами довколишні терени. Ще там була капличка і відкритий літній будиночок із барбекю. Територія плавно спускалася вниз до причалу для яхт. З маєтку вийшла прислуга і стала допитуватися в Антона, що він робить у мисливському будиночку президента. Тут він і розповів їм, що революція взяла гору, а цей будинок тепер належить народу.

Антон відчинив двері та пройшов уперед. Він нічого тут не змінював — довгий обідній стіл із вісімнадцятьма надміру набитими стільцями стояли так, як і тоді, коли він побачив їх уперше; залишився й мармуровий масажний стіл із підігрівом. На стінах висіли низькопробні

картини з голою натурою під імпресіонізм — щось таке малював би П'єр-Огюст Ренуар, якби вдався до «м'якої» порнографії. Підлога була вкрита полірованими дошками з тропічних дерев, стіни — з грубо обтесаних колод хвойних дерев — жовтих, як насіння кунжуту. Ніде ні сліду бодай якихось книжок.

Антон ішов від кімнати до кімнати, демонструючи дорогою то караоке-центр, то невеликий басейн, то банкетні зали. Хай як дивно це прозвучить, але мене найдужче вразила ванна кімната. У тому домі було вісім телевізорів, і два з них розміщено навпроти туалетів, на рівні очей людини, яка сидить. Це був індивідуальний підхід найбільш особистого характеру: президент Янукович любляв дивитися телевізор, а ще мусив проводити багато часу на унітазі. Тимчасом як громадяни України рано йшли з життя і тяжко працювали за мінімальні заробітні плати, дороги в країні руйнувалися, а чиновники крали, президент переймався тим, щоб його закреп не заважав йому насолоджуватись улюбленими телевізійними програмами. Ті два телевізори стали для мене символами всього хибного. Не лише в Україні, а й у всіх країнах колишнього Союзу, куди я навідувався по роботі.

Радянський союз розпався, коли мені було тринадцять, і я неймовірно заздрих будь-кому, хто через вік міг відчувати той момент на собі. Влітку 1991 року, коли спроба московських радикалів встановити у своїй країні старі радянські порядки зазнала невдачі, я перебував із родиною на відпочинку в шотландських Гайлендс, де цілими днями намагався змусити радіоприймач пробитися через гори й донести мені новини. Переворот устиг зазнати

поразки ще до кінця наших канікул, і на обрії почав ви-мальовуватися новий світ. Зазвичай стриманий історик Френсіс Фукуяма заявив, що це кінець історії. Весь світ мав стати вільним. Хороші хлопці нарешті перемогли.

Мені нетерпеливися зрозуміти, що коїлось у Східній Європі, тож я прочитав сотні книжок, написаних тими, хто там бував до мене. Навчаючись в університеті, я кожне літо проводив у мандрах досі закритими країнами старого Варшавського договору й тішився з возз'єднання Європи. На час випуску більшість моїх однокурсників мала низки пропозицій роботи, але не я. Натомість у вересні 1999 року я поїхав до Санкт-Петербурга — другого міста Росії, — сповнений захвату, сп'янілий від можливостей демократичних перетворень і розквіту нового суспільства. Я був настільки сповнений тим моментом, що не втямив, що вже його пропустив, якщо він узагалі будь-коли мав місце. За три тижні до того, як мій літак приземлився в аеропорту Пулково, прем'єр-міністром став загадковий колишній розвідник на ім'я Володимир Путін. І замість того, щоб писати про свободу та дружбу, приблизно десять наступних років я висвітлював війни й насилля, зазнавав нападів параної і утисків. Історія не закінчилась. Якщо вже на те пішло, вона лише пришвидшила ходу.

До моменту в 2014, коли я зловив себе на роздумах про президентські вбиральні, я вже написав дві книжки про колишній СРСР. Перша, яка народилася з побачених мною страждань у Чечні, описувала народи Кавказу та їхні численні невдачі на шляху до волі, якої вони прагнули. Друга стосувалась етнічних росіян і питання, чому

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

алкоголізм та відчай підривають їхнє існування як нації. В обох книжках стояло запитання (і я аж тепер зрозумів, що воно не вирішене в жодній із них): що пішло не так? Чому мрії 1991 року не справдились? І саме воно так яскраво постало переді мною в тій ванній кімнаті мисливського будиночка вигнаного президента України: чому ці всі нації отримали не свободу й процвітання, а політиків, які думали радше про власний дефекаційний комфорт, аніж про добробут громадян?

Україна ж бо не єдиний такий приклад. За півмилі від Кремля у салоні *Bentley* продавали авто вартістю сотні тисяч доларів, і російські ЗМІ гордо повідомляли, що саме ця точка бренду класу «люкс» мала найбільший збут на всій планеті. Лише за кілька годин їзди звідти — і це вже у світі давно існував *iPhone* — я якось зустрів чоловіка, що запропонував мені всю свою невеличку ділянку землі в обмін на мою *Nokia*. В Азербайджані президент Ільхам Алієв найняв Заху Хадід — мабуть, найефектнішу архітекторку у світі на той час — для побудови шикарного, вигнутого стрімкою хвилею музею на честь його покійного батька (і попередника на посту президента) на престижній локації в самісінькому центрі столиці країни — Баку. І це тоді, коли тисячі його громадян жили в тимчасових центрах для біженців, двадцять років тому втративши свої домівки у війні з Вірменією. У Киргизстані президент звів триповерхову юрту (юрта — це щось на кшталт намету, і, як і всі намети, зазвичай має лише один поверх), де міг удавати з себе стародавнього правителя кочівників, а тим часом мешканці його столиці досі ходили по воду до спільних колонок.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

В Україні Янукович і його правляча верхівка проводили в державі тіньову операцію, що діяла паралельно з офіційним урядом. Замість того щоб керувати, вони крали. Де йшлося про сплату податків, вони брали хабарі. Де видавалися дозволи, вони видавали їх своїм друзям. Туди, де процвітав бізнес, вони відряджали поліцію з вимогою грошей «за безпеку». Державні чиновники підхалтурювали на користь тіньової держави, нехтуючи своїми справжніми обов'язками заради вагоміших прибутків деінде. В Україні налічувалося 18 500 прокурорів, що були пішаками ватажка мафії. Якщо вони хотіли затягти тебе до суду, тамтешній суддя виконував їхні побажання. Маючи у своєму розпорядженні всю правову систему, інсайдери були обмежені в можливостях нажитися хіба що через власні переконання.

Візьмімо, наприклад, медицину: уряд на відкритому ринку закупував ліки для системи охорони здоров'я, конституційним обов'язком якої є надавати безкоштовну допомогу всім, хто її потребує. Теоретично будь-яка компанія, що відповідала стандартам, мала право на участь. Насправді ж чиновники вигадували безліч способів усунути будь-кого, хто не збирався їм платити. Вони відкидали заявки, написані неправильним шрифтом, на яких підпис був занадто великий чи занадто малий, або через щось інше. Недопущені компанії, звісно, могли подати апеляцію. Та це передбачало звернення до суду, що був черговим складником тієї корупційної системи, яка ще більше вплутувала компанії в махінації, тож вони схилялися до того, щоб не брати в цьому участі від самого початку. Врешті-решт, якщо вони таки здійснювали галас, їм довіку